

JAVNOST IN TUJE NEPOSREDNE INVESTICIJE

ANDREJA JAKLIČ
ALJAŽ KUNČIČ
ANŽE BURGER

Povzetek

Povezanost tujih neposrednih investicij (TNI) in (ne)naklonjenosti državljanov je v teoriji in empiričnem preverjanju razmeroma skromno analizirana, čeprav podjetja v investicijskem odločanju odziv javnosti označujejo kot dejavnik tveganja, katerega mednarodna razsežnost je že dolgo prepoznana. Teorija nakazuje, da si ljudje ustvarjajo mnenje o TNI bodisi zaradi zgodovinsko-političnih razlogov, še verjetneje pa zaradi neposrednega vpliva vhodnih TNI na trg dela in njihove plače. Osnovni empirični rezultati za evropske države v zadnjih dveh desetletjih kažejo, da državljanji, naklonjeni liberalizaciji, tokove TNI privabljajo, nenaklonjenost liberalizaciji pa jih odvrča. Ob sočasnem preverjanju vpliva liberalizaciji naklonjenih in nenaklonjenih državljanov ugotovimo, da naklonjenost državljanov liberalizaciji na prilive TNI ne vpliva, medtem ko ima nenaklonjenost statistično značilen negativen vpliv. Rezultati kažejo, da se (ne)naklonjenost državljanov v prilivih TNI pokaže šele po petih letih, kajti podjetja potrebujejo ustrezen čas, da se na mnenjske spremembe odzovejo.

Kot izjemno pomembne se izkažejo formalne pravne, politične in ekonomske institucije, ki se odzivajo na javno mnenje. Vključitev teh pojasnjevalnih spremenljivk močno zmanjša absolutni učinek liberalizaciji nenaklonjenih državljanov na prilive TNI in pokaže, da ta deluje popolnoma na podlagi formalnih institucij. Rezultati posredno tudi opozarjajo, da je pri oblikovanju spodbud za privabljanje TNI smiselno upoštevati javno mnenje.

Andreja Jaklič je izredna profesorica na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani; e-pošta: andreja.jaklic@fdv.uni-lj.si.

Aljaž Kunčič je asistent na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani; e-pošta: aljaz.kuncic@fdv.uni-lj.si.

Anže Burger je docent na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani; e-pošta: anze.burger@fdv.uni-lj.si.

Uvod

Tuje neposredne investicije (TNI) so se v zadnjih desetih letih močno povečale; s 7.445.637 milijonov dolarjev v letu 2000 so do leta 2010 narasle na 19.140.603 milijonov dolarjev. Investicijski tokovi povezujejo vse več držav, obsegajo pa tako vertikalne – kjer gre za premik dela produkcijske verige v drugo državo, kot tudi horizontalne TNI –, kjer multinacionalke replicirajo svojo ekonomsko aktivnost v več državah. Večina TNI je še vedno horizontalnih, čeprav mednarodna fragmentacija proizvodnje, tako v obliki vertikalnih TNI kot tudi v obliki mednarodnega zunanjega izvajanja del, intenzivno narašča.

Izsledki empiričnih študij so prispevali, da si glavnina držav v svojih ekonomskih politikah prizadeva za privabljanje TNI (UNCTAD 2011, 2010; World Investment Prospects to 2011). Ekonomske politike na področju privabljanja TNI so v zadnjih treh desetletjih močno konvergirale, kljub podobnosti v instrumentih in spodbudah pa variabilnost tokov tujih neposrednih investicij med državami ostaja visoka in se v obdobju finančne krize še povečuje (UNCTAD 2010, 2011). S spreminjanjem mednarodnega poslovnega okolja in tveganja se spreminjajo tudi uteži posameznih determinant tujih investicij. Ekonometrične študije v zadnjem času razširjajo tako nabor determinant kakor tudi modelskih specifikacij. Ob tradicionalno močnih dejavnikih odločanja – kot so na primer velikost in rast trga ali geografska razdalja (tako imenovane gravitacijske determinante) –, ki so pojasnili razmeroma velik delež variabilnosti v tokovih TNI in so bili uporabni posebej za pojasnjevanje horizontalnih TNI, v zadnjem času odkrivamo večjo vlogo tako imenovanih mehkejših dejavnikov. Razpoložljivost virov, kakovost poslovnega okolja ali institucionalnih dejavnikov sta vse pomembnejši pri pojasnjevanju vertikalnih TNI. Dozdajšnje analize so potrdile, da so mednarodne investicijske odločitve tako kompleksne, da nelinearne učinke na TNI lahko opiše le nabor več dejavnikov in interakcije med njimi (Blonigen in Piger 2011).

Vpliv poslovnega okolja, rastočega števila deležnikov in znotraj tega vpliv političnega tveganja (tveganja spremembe institucij in regulative) ter (ne)naklonjenost javnosti postajajo predmet podrobnejših analiz v investicijskem odločanju, vendar zanesljivih ocen vpliva teh dejavnikov še ni. Mnogi od teh dejavnikov še niso bili sistematično analizirani, vendar se je njihov potencialni vpliv pokazal, ker so bili uvrščeni med ovire ali med ključne razloge, če investicije niso bile uresničene. Med dejavniki, ki so razmeroma skromno analizirani, a jih podjetja v investicijskem odločanju prepoznajo kot dejavnike tveganja (in potencialnih stroškov), je tudi (ne)naklonjenost javnosti do TNI.¹ V prispevku želimo zato podrobneje analizirati, kako in kdaj se neposredni investitorji in posledično tokovi TNI (in ali se sploh) odzivajo na mnenja državljanov, izražena na primer v mnenjskih poizvedbah.

Članek je sestavljen iz štirih delov. V prvem delu predstavimo teoretični okvir povezav med javnostjo in TNI ter povzamemo ugotovitve iz literature. V drugem delu opišemo podatke in njihove opisne statistike. Ob zavedanju omejitev, ki jih ima zajemanje vpliva javnosti v okviru nacionalnih meritev javnega mnenja (Splichal 1997, 2011), se opremo na mednarodne raziskave javnega mnenja in na podlagi razpoložljivih indikatorjev razvijemo sintetični kazalnik kot delež liberalizaciji naklonjenih in liberalizaciji nenaklonjenih državljanov. Empirično ocenjevanje vpliva

naklonjenosti državljanov (merjenega z mnenjskimi poizvedbami) kot determinante TNI in razlago rezultatov prikažemo v četrtem delu. V petem delu povzamemo glavne ugotovitve članka in zaključimo.

(Ne)naklonjenost državljanov kot dejavnik TNI

TNI so eden izmed načinov internacionalizacije podjetij in so pogosto tema obravnave, saj v veliko primerih vplivajo na delovna mesta in gospodarsko rast, kar vpliva na življenjski standard ljudi. Vhodne TNI prinašajo potencialna nova delovna mesta, potencialne pozitivne učinke prelivanja tehnologije in znanja na sodelujoča domača podjetja, če so te učinke zmožna ponotranjiti na ravni podjetja, industrije in države (Borensztein, De Gregorio in Lee 1998; Javorcik 2004; Damijan in drugi 2003; Simoneti in drugi 2005; Svetličič, Jaklič in Burger 2007), ter vplivajo na plače in strukturo konkurence (Blomström in drugi 1994; Blomström 2010), kar lahko obstoj nekaterih domačih podjetij (in delovnih mest) tudi ogrozi. Na makroravni lahko torej TNI ob določenih pogojih pozitivno vplivajo na gospodarsko rast (Borensztein in drugi 1998; Blomström in drugi 1994), še posebej povečevanje učinkovitosti izvoza (Damijan, Rojec in Ferjančič 2011; Jaklič in Svetličič 2003; Svetličič, Jaklič in Burger 2007).² Vplivajo tudi na strukturo in obseg delovnih mest. Agregatni učinki so praviloma pozitivni, čeprav določene skupine ljudi v gospodarstvu lahko s TNI tudi izgubijo. Pomembnejši kot posredni vplivi TNI na produktivnost podjetij in gospodarsko rast so v tem prispevku neposredni vplivi na trg dela, tako v državi prejemnici investicij kot tudi v državi izvora.

Z razvojem globalizacije in naraščanjem mednarodne vertikalne specializacije podjetij so se omenjeni učinki TNI na državo gostiteljico še povečali (Hummels in drugi 1998; Hanson, Mantaloni in Slaughter 2002; Yeaple 2003). Specifični modeli mednarodne specializacije, ki vključujejo vertikalne TNI, ponujajo napovedi glede učinkov TNI. V primeru vertikalnih TNI razvite države v manj razvito model t. i. offshoringa implicira, denimo, povečanje povpraševanja po bolj usposobljenih delavcih v obeh državah in spremenjen asortiment izdelkov podjetij (Feenstra 1996). Splošneje, proizvodnja v tujini (mednarodna proizvodnja) je substitut proizvodnje doma, kar znižuje povpraševanje po delovni sili in posledično plače vpletenih delavcev. Na drugi strani pa cenejši tuji vhodni produkti pocenijo proizvodnjo domačih podjetij, ki lahko na ta način znižajo cene svojih izdelkov, povečajo prodajo, s tem pa povečajo tudi povpraševanje po delavcih in zvišajo plače. Skupen učinek na domači trg dela je lahko pozitiven ali negativen, poleg mobilnosti delavcev pa na skupni učinek vplivajo še posebnosti poslovnega okolja, pri čemer so pomembne tako značilnosti na strani proizvodnje (panoge, poklicev, regulative, konkurence na trgu) kot tudi na strani povpraševanja (cenovne in križne elastičnosti). Feenstra in Hanson (1997) potrđita teoretične napovedi, da izhodne vertikalne TNI vplivajo na spremembe v relativnem povpraševanju po usposobljeni delovni sili, posledično pa to vodi tudi do povečanja plač v državi gostiteljici.

Prav tako lahko horizontalne TNI vplivajo na trg dela. Pri horizontalnih TNI podjetje namesto izvoza na tuji trg celoten produkcijski proces raje preseli bližje ciljnemu trgu (ali v cenejše okolje in nato izvažá produkte v druge države), to pa zmanjša povpraševanje po delu doma in povečuje povpraševanje po delu v državi prejemnici TNI ter povezane potencialne spremembe v plačah. Vhodne horizontalne investicije tudi povečujejo konkurenco na trgu končnih produktov, kar niža

cene potrošnih dobrin in poveča realno kupno moč v državi prejemnici investicij, obenem pa je potrošnikom na voljo večja izbira dobrin, kar dodatno povečuje njihovo blaginjo.

Helpman, Melitz in Yeaple (2004) ugotavljajo, da so multinacionalna podjetja (MNP) za kar 15 odstotkov produktivnejša kot podjetja z izključno domačo proizvodnjo. To jim omogoča izplačevanje višjih plač, kar je izjemno dobro dokumentirano dejstvo v literaturi o vplivu TNI na trg dela. Lipsey (2002) povzema vrsto študij, ki potrjujejo, da multinacionalke skoraj vedno izplačujejo višje plače kot domača podjetja, to pa lahko ob mobilnosti dela med podjetji povzroči tudi splošen dvig plač.

Če povzamemo, je neposredni vpliv vhodnih TNI na domači trg dela, naj gre za horizontalne ali vertikalne TNI, na podlagi povečevanja povpraševanja po delu in višjih plač, nižjih cen izdelkov za končno potrošnjo in večje izbire izdelkov, pozitiven.³ Državljeni naj bi bilo torej (ob zavedanju teh učinkov) naklonjeni vhodnim TNI, ki jih v tem članku tudi raziskujemo. Kljub napredku v teoretičnem modeliranju in obsežnejšemu empiričnemu ocenjevanju vzrokov in posledic TNI pa spoznanja o učinkih TNI v javnost prodirajo počasi. Ljudje namreč učinke TNI spoznavajo predvsem v množičnih medijih, ki posledice TNI prikazujejo z vidika različnih subjektov (ali interesnih skupin),⁴ in ne celovito (agregatnih učinkov), hkrati pa ne prikazujejo zgozlj ekonomskih učinkov.

Nasprotovanje TNI je po drugi strani lahko tudi neekonomsko motivirano, kot na primer med politiki in v medijih. Primer ekonomsko neutemeljenega nasprotovanja (zaradi morebitne izgube ali zmanjšanja koristi ozko določenega segmenta državljanov, ki pa je manjša od koristi na agregatni ravni) je, denimo, splošno nacionalistično nasprotovanje TNI, ki lahko v javnosti zaneti veliko medijsko izpostavljenost tujih investorjev, negativno medijsko poročanje pa vpliva na politiko. To je še posebej občutno v primerih, v katerih politika in mediji aktivno posežejo v ustvarjanje javnega mnenja, kot na primer v Sloveniji v zadnjih desetih letih s primeri t. i. nacionalnega interesa. Raziskave v Sloveniji (Splichal 2009, 7) potrjujejo razmeroma velik vpliv medijev na politiko, po oceni politične elite jih največ nadpovprečni vpliv pripisuje celo komercialnim televizijskim postajam. Posledice so na primer neuspešen prevzem Pivovarne Union s strani pivovarne Interbrew, izguba interesa za nadaljevanje investicije na primeru Audija ali pa blokiranje dokončne prodaje državnih podjetij, denimo, NLB v povezavi s KBC. Podobno so se s posledicami nacionalističnega in do TNI nenaklonjenega javnega mnenja soočala slovenska podjetja na Hrvaškem (na primer neuspešen nakup Sunčanega Hvara s strani Term Čatež). Neekonomsko nasprotovanje lahko povežemo tudi z drugimi oblikami neekonomsko motiviranega gibanja proti globalizaciji ali liberalizaciji trga.

Na tokove TNI pa močno vplivajo tudi druge institucije, kar opisuje teoretska smer nove institucionalne ekonomike. Institucije so formalna in neformalna pravila igre in njihovo uveljavljanje (North 1990; North 1993, North 2005), pri čemer North (1993) razlikuje med institucijami in organizacijami. Organizacije so poleg drugih posameznikov ali družbenih (formalnih in neformalnih) skupin tudi same akterji. Poleg klasifikacije institucij glede na vsebino oz. področje (Joskow 2008) in usidranost (Williamson 2000) je za namene tega članka najuporabnejša klasifikacija institucij, ki izhaja neposredno iz Northove definicije, torej na formalne in nefor-

malne. Formalne institucije so vsa formalna, največkrat zapisana družbena pravila, denimo, zakonodaja. Neformalne institucije pa po drugi strani niso eksplicitno zapisane in so očem bolj skrite. Neformalne institucije so predvsem mnenja, norme, konvencije, prepričanja, pravila vedenja, zaupanje itd. in se navezujejo na javno mnenje. Williamson (2000) razdeli institucije glede na raven delovanja, pri čemer bolj usidrane institucije, ki so običajno v obliki neformalnih pravil, omejujejo in delujejo skozi manj usidrane institucije, kot so formalna pravila, zato v empiričnem delu vključimo tudi formalne institucije.

Neformalne institucije, tako kot formalne, opredeljujejo omejitve poslovnega okolja, v katerem podjetja delujejo. Nekakovostne formalne institucije zvišujejo stroške domačim in tujim podjetjem na podlagi stroškov, povezanih s šibkim pravnim sistemom (slabo varstvo lastninskih pravic in pogodbenih obveznosti, pravna korupcija), šibkim političnim sistemom (vmešavanje politike v gospodarstvo, politična korupcija) in šibkim tržnim sistemom (veliko regulacije, majhna ekonomska svoboda). Slabe neformalne institucije vplivajo na ekonomsko-politično okolje v državi.

Nenaklonjenost državljanov do TNI – najprej skozi volilno izbiro ljudi, nato skozi mnenjske poizvedbe, na katere se politika odziva, nazadnje pa tudi s samostojnimi aktivnostmi, kot so demonstracije ali lobiranje – zvišuje dejanske (in potencialne) stroške tujim podjetjem, ki so na trgu (ali razmišljajo o vstopu). Ti stroški so lahko povsem neposredni v obliki časa in denarja, namenjenega upravljanju posledic negativnega mnenja, kot so protesti javnosti, in posredni, v obliki porabe sredstev za izogibanje slabi publiciteti podjetja v javnosti, iskanja lokalnih dobaviteljev in zaposlenih (zaradi nestrpnosti do tujcev), sklepanje pogodb in urejanje administrativnih postopkov (Mansfield 2009, Gregorič in drugi 2010).

Drugi (morda še pomembnejši) vpliv državljanov na TNI poteka preko vlade, njeno vedenje (odzivnost) in oblikovanje ekonomske politike in procedur. To je še posebej pomembno v tranzicijskih okoljih, kjer še vedno poteka privatizacija državnega premoženja in se institucije tržnega mehanizma šele gradijo (to pomeni, da sta strokovnost in obstoj državnih uradnikov pogojena z vsakokratno vlado). Ravno tako je vpliv državljanov na TNI pomemben v pogojih visokega tveganja, ki ga prinaša gospodarska kriza. Negotove gospodarske razmere običajno spodbudijo podporo (ali celo pritisk) za uporabo protekcionističnih ukrepov in politike. Zadnja gospodarska kriza je prinesla največji porast protekcionistične politike in ukrepov v zadnjih 50 letih (UNCTAD 2010), število investicijskih ovir pa kljub prevladujočemu dolgoročnemu trendu liberalizacije narašča (prav tam). V zadnjem času so subtilne ovire in nenaklonjenost javnosti, ki se odraža v različnih ovirah do TNI, opazne predvsem do kitajskih neposrednih investicij (Hay, Milelli in Shi 2011), in to tako v ZDA kot tudi v nekaterih državah EU, ki se sicer na kitajske investicije odzivajo zelo različno (Vermeersch 2011). Nenaklonjenost državljanov potencialnim investitorjem in vpliv mnenjskih poizvedb na vlado predstavljata veliko tveganje, pred katerim se podjetja težko zavarujejo. Običajno ga ocenjujejo v okviru političnega tveganja (ki je del standardiziranih ocen deželnega tveganja), vendar je posledice težko napovedovati. V praksi je dokumentiranih veliko primerov, ko je kljub formalno izpolnjenim pogojem neke lokacije ravno negativen odnos javnosti ali obotavljanje državne administracije zaradi pritiska javnosti povzročilo, da je tuji investitor svojo naložbo preusmeril na drugo (bližnjo/konkurenčno) lokacijo.⁵

Ko poslovna okolja zaradi konvergence ekonomske politike (in integracijskih procesov) formalno postajajo vse podobnejša, je vloga neformalnih institucij in javnega mnenja razmeroma večja pri kakovosti poslovnega okolja in postaja tudi pomembnejša determinanta investicijskih odločitev MNP. Razlike v naklonjenosti javnosti prosti menjavi, globalizaciji in mednarodnim pretokom lahko zato v bolj homogenih okoljih močno vplivajo na odločitve MNP o lokaciji njihovih investicij. Podjetja v zadnjem obdobju opozarjajo, da je politično tveganje čedalje kompleksnejši pojav (Jakobsen 2010; Cavusgil in drugi 2009), proti kateremu se je vse težje zavarovati, ne le zato, ker se zaradi krize in čedalje večjega zadolževanja držav povečuje politično tveganje in se na drugi strani zmanjšujejo finančni viri, ki so na voljo za zavarovanje, temveč tudi zaradi rastoče variabilnosti (in nižanja) ocen političnega tveganja (tudi v nekdanj zelo stabilnih okoljih). Ob tem je zanimiv podatek, da menedžerji izseljenci v tranzicijskih in hitrorastočih gospodarstvih za proučevanje in preverjanje političnih razmer porabijo več kot 50 odstotkov svojega delovnega časa, torej več kakor za finančne in ekonomske indikatorje odločanja (Paine 2010).

Značilnosti poslovnega okolja in iz njih izhajajoče tveganje, ki vpliva na investicijske odločitve in uspešnost poslovanja, so v okviru področja mednarodnega poslovanja poimenovane kot lokacijske determinante (Dunning 1988; Dunning in Lundan 2008; Czinkota 2008; Cavusgil 2008). Največkrat se razvrstijo v ekonomske (kot na primer velikost in rast trga, obilje virov, predvsem razpoložljivost in kakovost dela), finančne (npr. stabilnost deviznega tečaja, zadolženost držav), politične (stabilnost vlad, delovanje pravne države) in kulturne dejavnike (različnost oz. podobnost v primerjavi z domačim okoljem). Kljub identifikaciji problemov, ki izhajajo iz kulturnih razlik in razlik v institucijah, pa literatura še redko povezuje neformalne institucije in TNI. To se odraža tudi v poslovni praksi, saj podjetja kot prevladujočo podlago pri investicijskem odločanju največkrat uporabijo zgolj ekonomske in finančne indikatorje ali kvečjemu razpoložljive sintetične indikatorje, kot je na primer deželno tveganje. V kontekstu neformalnih institucij in TNI se avtorji najbolj osredinjajo na indeks kulturnih razlik (Hofstede 2001) med državo izvora TNI in državo prejemnico. Večina študij najde negativen vpliv kulturnih razlik na obseg TNI in na izbiro ciljne lokacije TNI (Kogut in Singh 1988). Maseland (2011) k tej na transakcijskih stroških utemeljeni literaturi doda bolj institucionalno opredelitev kulturnih razlik kot tistega dejavnika, ki prispeva k posebnim prednostim podjetja (angl. firm specific advantages – FSA) in vpliva na mednarodne investicijske odločitve. Namesto kulturne razlike uporabi konstrukt prekrivanja kulture in odkrije, da je prekrivanje kulture pomemben in značilen napovedovalec lokacijskih odločitev multinacionalnk in primernejša mera razlik v kulturnih okoljih kot zdajšnji indeksi kulturnih razlik.⁶

Drug način proučevanja je usmerjen v identifikacijo stališč in mnenj v povezavi s TNI in z vplivom individualnih dejavnikov na ta stališča. Kunčič in Svetličič (2011) raziskujeta, ali so za ljudi, ki delujejo v sektorju pospeševanja TNI, značilna skupna stališča in mnenja, ki jih je mogoče statistično identificirati. Ugotavljata, da obstajajo tri skupine ljudi z razmeroma dobro izdelanim mnenjem o učinkih TNI in možnosti vpliva na TNI; prvi so skeptični, drugi poudarjajo vlogo države (keynesijanski pogled), tretji pa vlogo trga (neoklasični pogled). Pandye (2010) z uporabo podobnega teoretičnega okvira kvantificira povezavo med mnenjem o TNI in značilnostmi posameznikov ter ugotavlja, da so odnosi do TNI v veliki

meri odvisni prav od ekonomskih učinkov TNI na dohodke, kar v naši teoretični in empirični specifikaciji eksplicitno upoštevamo.

Najprimerljivejša analiza, ki preiskuje vpliv mnenj državljanov na TNI, se osredinja na indikatorje ekonomskega nacionalizma in politične usmerjenosti na politični premici leve in desne (Jakobsen in Jakobsen 2011). Avtorja na vzorcu 42 držav, nečlanic OECD, preverjata vpliv mnenja ljudi o liberalizaciji (politične orientiranosti) in o velikih podjetjih (ekonomskega nacionalizma, saj naj bi bila večina velikih podjetij domačih) na tokove TNI (merjene v obliki per capita in kot delež BDP-ja) ter potrđita značilen vpliv liberalizacije.⁷

V tem članku, ki nadgrajuje prispevek Jakobsena in Jakobsena (2011), se osredinjamo na ekonomsko motivacijo (ne)naklonjenosti državljanov, kar je pomembno predvsem v empirični specifikaciji njenega vpliva na TNI. Vpliv TNI na mnenja ljudi in nasprotno namreč implicira endogenost (ne)naklonjenosti do TNI kot determinante TNI, na kar smo posebej pozorni pri empiričnem ocenjevanju. Poleg povratnih učinkov je razumljiva teoretična predpostavka tudi, da mednarodna podjetja potrebujejo nekaj časa, da se na spremembe mnenj odzovejo, zato v analizi preverjamo odložene vrednosti (ne)naklonjenosti. Analiziramo vzorec razvitih evropskih držav, obenem pa na panelnih podatkih upoštevamo posebnosti posameznih (skupin) držav in vrsto specifičnih kontrolnih spremenljivk za formalne institucije.

Podatki in opisna statistika

Odvisna spremenljivka so prilivi TNI v državo in je izražena kot naravni logaritem vrednosti TNI na prebivalca, pridobimo pa jo iz zbirke podatkov Unctada. Povprečna vrednost prilivov TNI na prebivalca v Evropi v obravnavanem obdobju je bila 1798 dolarjev, maksimalna 278.049 dolarjev in minimalna – 58.875 dolarjev, kar implicira odliv tujih neposrednih investicij v obliki dobičkov, zapiranja kapacitet ali na druge načine.

(Ne)liberalnost anketirancev zajemamo z European values study (EVS) in World values study (WVS), ki sta projekta zbiranja podatkov o vrednotah ljudi, vključno s socialnimi, z ekonomskimi in s političnimi. EVS je bil do zdaj izveden v štirih valovih (1981–1984, 1989–1993, 1999–2004 in 2008–2010), WVS pa v petih valovih (1981–1984, 1989–1993, 1994–1999, 1999–2004, 2005–2007). Ker se nekatera vprašanja ponavljajo tako v vprašalnikih EVS kot tudi WVS in so konsistentna skozi čas, lahko z integriranjem rezultatov vseh vprašalnikov dobimo širšo in polnejšo zbirko podatkov o vrednotah. Za mero (ne)liberalnosti uporabimo (tako kot Jakobsen in Jakobsen 2011) seštevek odgovorov na tri vprašanja z lestvico od 1 do 10, kjer višja vrednost implicira večjo ekonomsko liberalnost in naklonjenost tujim neposrednim investicijam. Vprašanja zajemajo mnenja o zasebni nasproti javni lastnini, o pozitivnih in negativnih učinkih konkurence ter o samoodgovornosti posameznikov nasproti odgovornosti države za posameznike.⁸ Maksimalna vrednost tega seštevka je tako 30. Za vsako državo in val nato izračunamo delež vseh respondentov, ki so liberalnejši (liberalizaciji naklonjeni so državljani z vrednostjo seštevka odgovorov na izbrana tri vprašanja 20 ali več), in delež ljudi, ki so liberalizaciji nenaklonjeni (neliberalni ali liberalizaciji nenaklonjeni državljani, katerih vrednost seštevka odgovorov na omenjena tri vprašanja je 10 ali manj). V povprečju je liberalnih anketirancev v vzorcu 25 odstotkov, medtem ko je neliberalnih v povprečju 12 odstotkov.

Druge kontrolne spremenljivke so logaritemska vrednost BDP per capita po pariteti kupne moči, s katerim zajemamo učinek velikosti trga, rast realnega BDP-ja, s katero zajemamo prihodnjo privlačnost trga, ter odprtost do mednarodne trgovine, ki jo merimo z logaritemsko vrednostjo uvoza in izvoza kot deleža BDP. Vse našete spremenljivke uporabimo iz podatkovne zbirke Svetovne banke.

Ob upoštevanju Williamsonove (2000) teorije usidranosti moramo za neposreden učinek (ne)naklonjenosti državljanov na TNI upoštevati še formalne institucije, preko katerih javno mnenje lahko učinkuje posredno. To storimo z vključitvijo pravnih, ekonomskih in političnih institucij. Kunčič (2011) na podlagi več kot 30 posameznih empiričnih spremenljivk, ki zajemajo formalne institucije, oblikuje tri homogene institucionalne skupine ter izračuna faktorske vrednosti znotraj njih.

Tabela 1 predstavlja glavne uporabljene spremenljivke in njihove opisne statistike (število opazovanj, povprečje vseh vrednosti, standardni odklon, minimalna in maksimalna vrednost ter tri percentilne vrednosti), pri čemer izračunamo opisne statistike za vse tiste države, ki so del evropske celine, kot je razvidno iz priloge 1.

Tabela 1: Glavne spremenljivke in opisne statistike za države Evrope 1990–2009

Spremenljivka	N	Povprečje	Stand. odklon	Min.	Maks.	p10	p50	p90
Vhodne TNI na prebivalca	972	1798	13.668	-58.876	278.049	6	209	2031
Delež liberalnih državljanov	160	0,25	0,14	0,05	0,93	0,09	0,23	0,44
Delež neliberalnih državljanov	160	0,12	0,07	0	0,39	0,04	0,11	0,22
Rast BDP	1085	0,02	0,07	-0,45	0,89	-0,04	0,03	0,08
BDP PPP (v USD)	1025	16.862,41	12.376,86	1035,60	89.640,80	4175,74	14.610,61	33.197,17
TNI stog kot delež BDP	924	0,30	0,31	0	2,08	0,03	0,20	0,71
Trgovina kot delež BDP	960	9287,38	4251,23	2625,67	32.676,37	4862,10	8348,58	14.946,24
Legalne institucije	660	0	0,99	-2,54	1,40	-1,50	0,19	1,11
Politične institucije	704	0	0,98	-3,19	1,20	-1,67	0,36	0,86
Ekonomске institucije	557	0	0,93	-2,32	1,83	-1,23	0,01	1,20

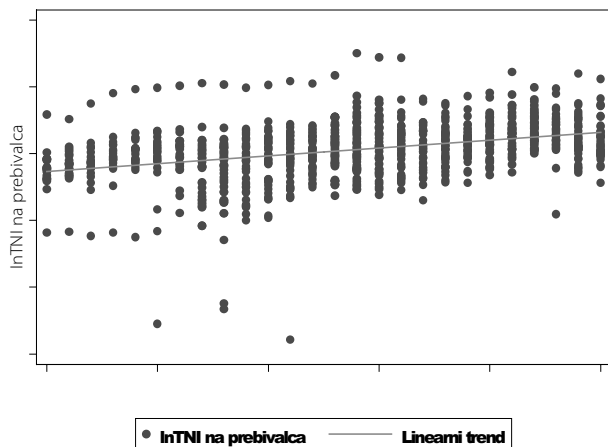
Vir: Lastni izračuni iz oblikovane zbirke podatkov (European Value Survey, World Value Survey, World Development Indicators).

Opomba: Število enot se po posameznih spremenljivkah razlikuje.

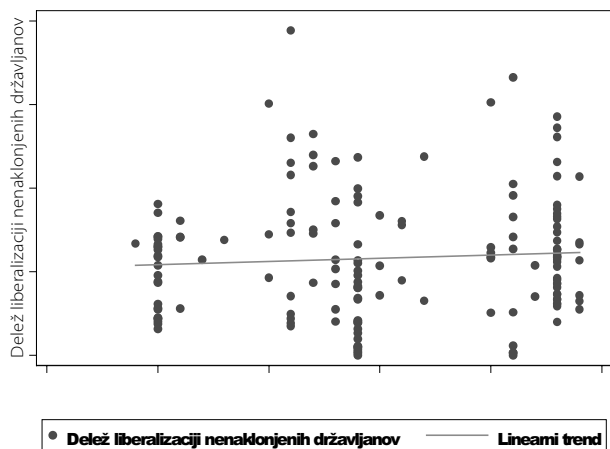
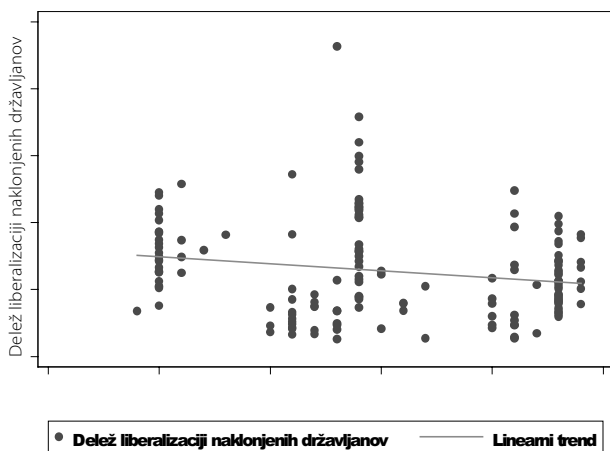
Slika 1 prikazuje logaritem (zaradi izstopajočih vrednosti, predvsem Luksemburga) prilivov TNI na prebivalca v proučevanem obdobju, kjer je jasno viden pozitivni trend tujih neposrednih investicij, kar sovpada z intenzivnejšo globalizacijo v zadnjih 20 letih. Linearno naraščanje odvisne spremenljivke v času pa nakazuje tudi vključitev trenda v regresijsko analizo, saj so v nasprotnem primeru parcialni regresijski koeficienti ocenjeni pristransko (če vsaj ena pojasnjevalna spremenljivka prav tako vsebuje linearni trend naraščanja v zadnjem obdobju).

Slika 2 prikazuje deleža liberalizaciji naklonjenih in nenaklonjenih anketirancev v mnenjskih poizvedbah za enako obdobje. Naklonjenost oz. nenaklonjenost do liberalizacije je razpršena po državah in času, pri čemer se delež liberalizaciji naklonjenih ljudi v času zmanjšuje (premica nakazuje negativni trend), delež liberalizaciji nenaklonjenih ljudi pa se v proučevanem obdobju povečuje (sintetični kazalnik nakazuje rahlo pozitivni trend).

Slika 1: Prilivi TNI na prebivalca

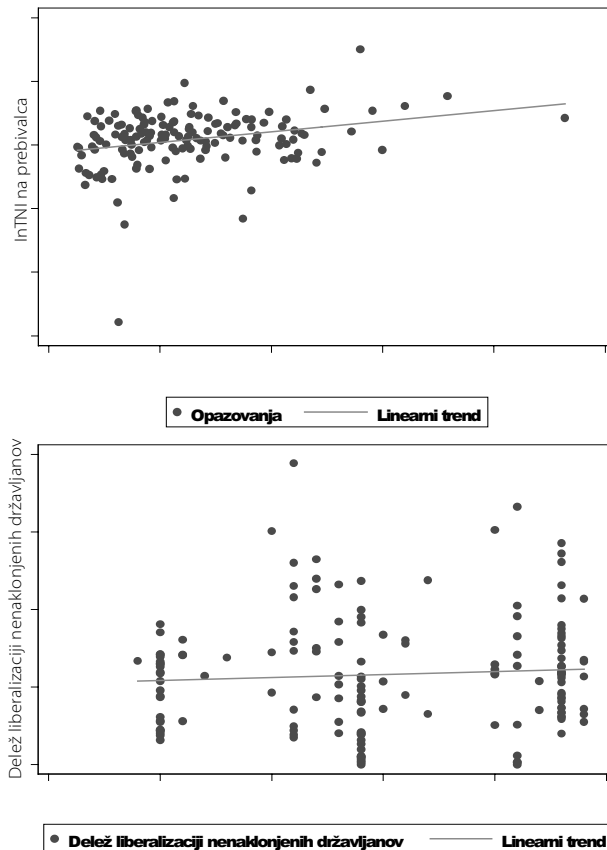

Slika 2: Liberalnost državljanov, izražena v mnenjskih poizvedbah (1990-2009)

Najbolj nas zanima povezava med odnosom državljanov do liberalizacije in prilivi (vhodnimi) TNI na prebivalca. Bivariatna razsevna diagrama, ki to povezavo prikazujeta za liberalni in neliberalni del državljanov, sta prikazana na sliki 3. Kot sledi iz našega teoretičnega okvirja, je splošna povezava med liberalnostjo (naklonjenostjo liberalizaciji) in TNI pozitivna. Nasprotno pa je povezava med neliberalnimi stališči in prilivi TNI negativna, z absolutno višjim naklonom linearnega trenda, kot ga dosega liberalizaciji naklonjeni del anketirancev. Liberalizaciji nenaklonjena mnenja torej močneje vplivajo na zniževanje prilivov TNI, kakor liberalna mnenja vplivajo na povečevanje prilivov TNI. Z drugimi besedami, nenaklonjenost liberalizaciji, ki je posredno nenaklonjenost do TNI, na tokove TNI vpliva močneje kakor naklonjenost do TNI. Višja in negativna korelacija med neliberalnimi stališči in TNI kot med liberalnimi stališči in TNI implicira, da je nenaklonjenost liberalizaciji pomembnejša za dejanske tokove TNI. To sledi tudi iz teorije, saj povzročajo dodatne stroške investitorjem prav tisti, ki TNI niso naklonjeni, denimo, v obliki protestov, pritiskov na vlade za restriktivne ukrepe ali neenako obravnavo.

Slika 3: Razsevni diagram povezanosti TNI na prebivalca in liberalnosti

Članek se v nadaljevanju osredinja na povezavo med odnosom državljanov do liberalizacije in prilivi TNI, pri čemer upoštevamo različen vpliv liberalizaciji naklonjenih in liberalizaciji nenaklonjenih anketirancev v mnenjskih poizvedbah.

Empirično ocenjevanje vpliva mnenj na priliv TNI

Ekonometrično ocenjujemo panelno funkcijo v obliki regresijske enačbe,⁹ kjer kot približek za odnos državljanov uporabimo delež liberalizaciji naklonjenih državljanov ter delež liberalizaciji nenaklonjenih državljanov v mnenjskih poizvedbah, vektor neodvisnih spremenljivk (X_i) pa poleg velikosti trga ter obsega TNI na določenem trgu vsebuje še dodatne kontrolne spremenljivke, s katerimi želimo oceniti posredni vpliv (ne)liberalne usmerjenosti. Dodatne kontrolne spremenljivke v vektorju X_i so časovni trend, formalne institucije (pravne, politične in ekonomske) ter specifični fiksni učinki skupin držav in posameznih držav.

Tabela 2 prikazuje osnovne rezultate regresijske analize za pojasnjevanje prilivov TNI na prebivalca. Ker teorija implicira tudi povratni učinek vhodnih investicij na javno mnenje, so za empirično ocenjevanje primernejše odložene vrednosti (ne)naklonjenosti in (ne)liberalnosti, saj obenem tudi mednarodna podjetja potrebujejo čas za prilagoditev investicijske strategije spremembam v odnosu javnosti do liberalizacije.

Tabela 2: Osnovni rezultati linearne regresijske analize vpliva (ne)liberalnosti državljanov na prilive TNI

	Odvisna spremenljivka: naravni logaritem prilivov TNI na prebivalca							
	1	2	3	4	5	6	7	8
Delež liberalnih državljanov	0,739 (0,643)		0,917 (0,834)	0,720 (0,870)				
Delež neliberalnih državljanov		-0,440 (1,687)	0,697 (2,150)	0,359 (2,100)				
Delež liberalnih državljanov pred petimi leti					0,436 (0,591)		-0,249 (0,624)	-0,785 (0,765)
Delež neliberalnih državljanov pred petimi leti						-2,872** (1,340)	-3,215* (1,638)	-3,820** (1,760)
Rast BDP	5,016 (3,089)	4,940 (3,253)	5,166 (3,331)	7,102** (3,327)	5,406 (4,260)	6,077 (4,153)	6,105 (4,196)	2,484 (3,130)
lnBDP po pariteti kupne moči	1,208*** (0,124)	1,236*** (0,156)	1,236*** (0,155)	0,893 (0,970)	1,325*** (0,150)	1,174*** (0,151)	1,178*** (0,154)	2,256** (0,928)
Stanje TNI v BDP	2,201*** (0,633)	2,198*** (0,646)	2,205*** (0,627)	1,083 (1,008)	1,887*** (0,413)	2,020*** (0,423)	2,040*** (0,431)	0,0287 (0,632)
lnTradshareGDP	-0,0182 (0,238)	-0,0166 (0,242)	-0,0172 (0,236)	0,690 (0,834)	0,0746 (0,275)	0,0242 (0,278)	0,0248 (0,280)	0,993 (1,057)
Trend	0,00881 (0,0189)	0,00489 (0,0174)	0,00757 (0,0178)	0,0406 (0,0494)	0,00327 (0,0241)	-0,000787 (0,0238)	-0,00230 (0,0242)	-0,0275 (0,0693)
Konstanta	-24,48 (38,17)	-16,68 (35,41)	-22,41 (36,32)	-88,04 (90,61)	-14,94 (47,76)	-4,787 (47,41)	-1,705 (48,05)	35,08 (128,3)
Število opazovanj	143	143	143	143	93	93	93	93
Fiksni učinki (FE) držav	NE	NE	NE	DA	NE	NE	NE	DA
Fiksni učinki (FE) skupin držav	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE
R ²	0,662	0,659	0,663	0,766	0,728	0,738	0,739	0,900
Robustne standardne napake (na heteroskedastičnost) koeficientov so navedene v oklepajih.								
*** p < 0,01, ** p < 0,05, * p < 0,1								

Vir: Lastni izračuni iz oblikovane zbirke podatkov.

Deleža (ne)liberalnih državljanov ne vplivata značilno na tokove TNI, imata pa pričakovani predznak (stolpca 1 in 2). Liberalni anketiranci neznačilno pozitivno vplivajo na priliv TNI, neliberalni pa imajo negativni predznak. Stolpec 3 vključuje tako liberalne kot neliberalne anketirance. Ob tem parcialni regresijski koeficienti na spremenljivkah javnega mnenja ostajajo neznačilni, nepričakovano pa se spremeni predznak neliberalnega dela javnosti. Stolpec 4 vključuje poleg deležev (ne)liberalnih anketirancev še fiksne učinke, specifične za vsako državo posebej. S tem kontroliramo vse posebnosti držav, ki se v času ne spreminjajo. Vpliv (ne)liberalnosti še vedno ostaja neznačilen. Zaradi majhnega števila opazovanj v večini drugih regresij fiksnih učinkov ne vključujemo, saj je v vzorcu 41 držav.¹⁰ Prav tako je identifikacija učinkov spremenljivk, ki so med seboj korelirane, otežena pri majhnem številu parametrov, zato raje vključujemo posamično bodisi delež liberalnih bodisi delež neliberalnih anketirancev, ne pa oba hkrati. V tekočem času se torej prilivi TNI še ne odzovejo na javno mnenje, to pa se spremeni, če predpostavimo, da podjetja upoštevajo zadnje razpoložljive informacije o javnem mnenju.

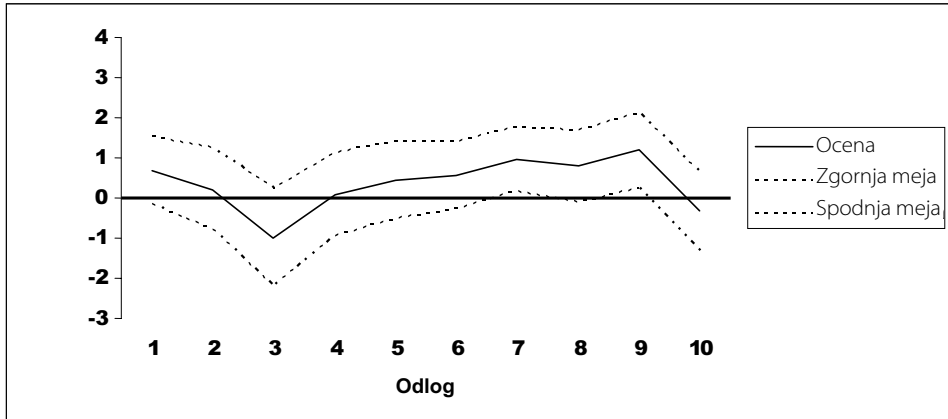
V stolpcih 5 in 6 prikažemo vpliv (ne)liberalnosti, ko uporabimo petletne odložene vrednosti spremenljivk. Statistično značilen in pričakovano negativen je le vpliv deleža neliberalnih anketirancev na prilive TNI. Vpliv liberalizaciji nenaclonjenih ljudi je v absolutni velikosti tudi večji, v primerjavi z vplivom liberalizaciji nacilonjenih državljanov. Zaznan pozitiven vpliv deleža liberalizaciji nacilonjenih ljudi pa ostaja statistično neznačilen tudi s petletnim odlogom.

V stolpcu 7 vključimo petletno odloženo vrednost liberalnega in neliberalnega dela anketirancev, z namenom preverjanja, kateri učinek je pomembnejši. Vpliv liberalnega dela postane še bolj statistično neznačilen in zamenja se predznak, medtem ko vpliv neliberalnega dela anketirancev ostaja statistično značilen, obenem pa se v magnitudi še poveča. Stolpec 8 preveri enako regresijo kot v prejšnjem stolpcu, s tem da vključimo še fiksne učinke držav. Vpliv liberalnega deleža anketirancev ostaja statistično neznačilen, pri deležu neliberalnih anketirancev pa se vpliv še poveča, in to tako v magnitudi kot tudi v statistični značilnosti.

Sliki 4 in 5 prikazujeta gibanje parcialnega regresijskega koeficienta za odložene vrednosti za liberalni in neliberalni delež državljanov, ko v regresije vključimo samo enega ali drugega. Stopnje zaupanja obsegajo 90-odstotni interval (+/-1,64* standardni odklon). Neliberalna stališča negativno in statistično značilno vplivajo na prilive TNI zaporedno pri pet-, šest- in sedemletnem odlogu (ter pozneje pri devetletnem odlogu), medtem ko za liberalna stališča ugotovimo pozitiven in statistično značilen vpliv na prilive TNI le pri sedem- in devetletnem odlogu ter skorajda značilno pri osemletnem odlogu ($P = 0,161$). V vseh primerih je vpliv neliberalnih stališč značilnejši kot vpliv liberalnih, ob sočasnem preverjanju vpliva obeh vrst stališč pa liberalna stališča izgubijo značilnost tudi pri prej značilnem sedem- in devetletnem odlogu (rezultati so na voljo pri avtorjih), zato se v nadaljnji analizi osredinimo na začetek (prvo zaznavo) značilnega vpliva neliberalnih stališč, torej po petih letih (odlog 5).

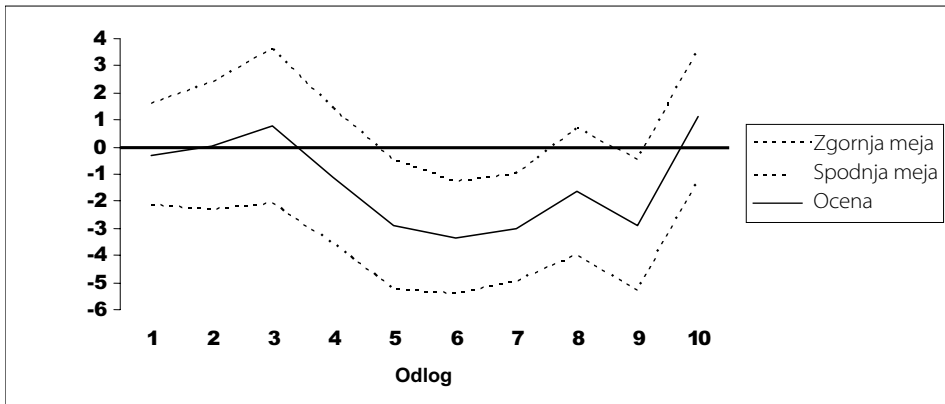
Učinek javnega mnenja na TNI se prvič pokaže pri petletnem odlogu oziroma po petih letih, kjer prednjači negativno mnenje. V tabeli 3 z dodatnimi kontrolnimi spremenljivkami preverjamo stabilnost tega učinka. V regresijah 1–4 vključimo kot dodatne kontrolne spremenljivke še tri skupine držav: EU 15, EU 10 in nekdanjo Jugoslavijo, kar nadomešča fiksne učinke držav, ki jih zaradi premajhnega števila opazovanj ne moremo vključiti. Vse te spremenljivke imajo vrednost 1 v celotnem

Slika 4: Gibanje parcialnega regresijskega koeficienta za liberalne državljane

Opomba: Na ordinati je vrednost koeficienta in 90-odstotni interval.

Slika 5: Gibanje parcialnega regresijskega koeficienta za neliberalne državljane

Opomba: Na ordinati je vrednost koeficienta in 90-odstotni interval.

preučevanem obdobju, za države v skupini. Vpliv skupin držav je konsistentno negativen (a neznačilen) za EU 15, kar lahko nakazuje manj investicijskih priložnosti na razvitih trgih v primerjavi z razvijajočimi, *ceteris paribus*. Vidimo, da v primerjavi s tabelo 2 ostanejo značilnosti in magnitude učinka deleža (ne)liberalnih anketirancev enake v regresijah 1–3, torej z neznačilnim vplivom liberalnih stališč ter z značilnim in negativnim vplivom neliberalnih stališč (vključenih posamično ali pa skupaj z liberalnimi stališči). V regresiji 4 preverjamo dinamični model TNI in vključimo še odloženo vrednost odvisne spremenljivke.¹¹ Ta je značilna in pričakovano pozitivna, obenem pa tudi parcialni regresijski koeficient na liberalnem javnem mnenju ostaja značilen, kar je prva pomembna sprememba v primerjavi s tabelo 2.

V regresijah 5–8 ponovimo prve štiri specifikacije, pri čemer poleg fiksnih učinkov skupin držav vsakokrat kontroliramo še vpliv formalnih pravnih, političnih in ekonomskih institucij. Konsistentno pozitiven je vpliv ekonomskih in političnih institucij, negativen pa presenetljivo na strani pravnih institucij. Neznačilnost vseh formalnih institucionalnih indikatorjev je predvsem posledica visoke korelacije med

formalnimi institucijami in majhnega števila opazovanj, kar otežuje identifikacijo posameznega vpliva. Iz priloge 2 so razvidni konsistentno pozitivni predznaki vseh treh formalnih institucij in visoka značilnost tako političnih kot tudi ekonomskih formalnih institucionalnih kazalnikov, ko so vključeni posamično.

Teorija usidranosti institucij (Williamson 2000) implicira, da se mora neposredni učinek neformalnih institucij zmanjšati, ko v analizo vključimo še formalne institucije, saj neformalne delujejo tudi preko formalnih. Če primerjamo učinek javnega mnenja v regresijah 1 in 2 z učinkom v regresijah 5 in 6, ko vključimo še formalne institucije, ugotovimo, da se absolutna velikost učinka deleža (ne)liberalnih anketirancev pomembno zmanjša, obenem pa ob neznačilnem vplivu liberalnih stališč na TNI postane neznačilen tudi vpliv neliberalnih stališč.

Tabela 3: Stabilnost učinka (ne)liberalne usmerjenosti

	Odsvisna spremenljivka: naravni logaritem prilivov TNI na prebivalca							
	1	2	3	4	5	6	7	8
lnTNI pc z odlogom				0,544*** (0,0736)				0,355*** (0,121)
Delež liberalnih državljanov pred petimi leti	0,452 (0,605)		-0,279 (0,632)	0,0829 (0,586)	0,195 (0,553)		-0,246 (0,715)	0,0369 (0,722)
Delež neliberalnih državljanov pred petimi leti		-2,889** (1,395)	-3,295* (1,725)	-2,096* (1,185)		-1,558 (1,064)	-1,985 (1,600)	-1,648 (1,582)
Rast BDP	5,391 (4,286)	5,969 (4,173)	5,987 (4,219)	4,817** (2,129)	0,587 (3,280)	0,935 (3,304)	0,988 (3,363)	1,807 (2,931)
lnBDP po pariteti kupne moči	1,352*** (0,194)	1,187*** (0,207)	1,191*** (0,210)	0,372* (0,195)	0,759** (0,334)	0,707** (0,342)	0,711** (0,349)	0,389 (0,333)
Stanje TNI v BDP	1,971*** (0,464)	2,064*** (0,461)	2,081*** (0,463)	1,065*** (0,397)	0,873* (0,491)	0,955* (0,483)	0,983* (0,505)	0,649 (0,481)
Ln-delež trgovine v BDP	0,0111 (0,348)	-0,0271 (0,344)	-0,0251 (0,346)	-0,123 (0,234)	0,566 (0,414)	0,514 (0,419)	0,501 (0,428)	0,268 (0,408)
Leto	-0,000420 (0,0263)	-0,000761 (0,0261)	-0,00201 (0,0260)	-0,00123 (0,0196)	0,0417 (0,0321)	0,0392 (0,0325)	0,0380 (0,0330)	0,0288 (0,0295)
EU15	-0,0783 (0,307)	-0,0477 (0,312)	-0,0545 (0,314)	0,0313 (0,256)	-0,253 (0,331)	-0,238 (0,332)	-0,253 (0,349)	-0,0415 (0,362)
EU10	0,0146 (0,233)	0,0438 (0,230)	0,0413 (0,232)	0,0313 (0,177)	-0,374 (0,314)	-0,328 (0,316)	-0,328 (0,321)	-0,172 (0,320)
Nekd. Jugoslavija	0,0814 (0,282)	-0,0151 (0,278)	-0,0426 (0,282)	0,172 (0,187)	-0,242 (0,322)	-0,279 (0,324)	-0,301 (0,326)	-0,0559 (0,275)
Legalne institucije					-0,181 (0,285)	-0,163 (0,283)	-0,153 (0,291)	-0,263 (0,242)
Politične institucije					0,619 (0,398)	0,572 (0,395)	0,552 (0,410)	0,352 (0,405)
Ekonomske institucije					0,247 (0,209)	0,234 (0,210)	0,240 (0,213)	0,253 (0,200)
Konstanta	-7,536 (52,12)	-4,730 (51,68)	-2,150 (51,42)	1,723 (38,77)	-87,78 (62,86)	-81,91 (63,65)	-79,34 (64,79)	-58,91 (57,53)
Število opazovanj	93	93	93	93	71	71	71	71
Fiksni učinki (FE) držav	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE
Fiksni učinki (FE) skupin držav	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA
R2	0,729	0,739	0,739	0,843	0,750	0,754	0,755	0,791
Robustne standardne napake (na heteroskedastičnost) koeficientov so navedene v oklepajih.								
*** p < 0,01, ** p < 0,05, * p < 0,1								

Vir: Lastni izračuni iz oblikovane zbirke podatkov.

Regresije 5–8 vključujejo vse tri skupine formalnih institucij, kar povzroči, da prej značilen vpliv neliberalnih stališč postane neznačilen. Neznačilnost neliberalnih stališč v teh specifikacijah zaradi vključitve formalnih ekonomskih institucij nakazuje, da je učinek neliberalnih stališč zajet predvsem skozi formalne institucije, medtem ko bi o neposrednem učinku težje govorili. Priloga 2 odkriva tudi, da se vpliv neliberalnih stališč udejanja na podlagi vseh treh formalnih institucij, saj ob postopnem vključevanju formalnih institucij v regresijo vpliv negativnih stališč ostaja statistično značilen in negativen (v primeru pravnih formalnih institucij marginalno značilen pri $P = 0,108$). Povedano drugače, ob upoštevanju formalnega institucionalnega okolja TNI na prebivalca niso več odvisne neposredno od deleža (ne)liberalnih stališč, temveč le od ekonomskih okoliščin in institucij.

Pri vseh regresijah, še posebej pri regresijah 5–8, moramo interpretacijo rezultatov sprejemati previdno, saj majhno število opazovanj otežuje identifikacijo posameznih parametrov, obenem pa so rezultati občutljivejši za statistične osamelce. Podobno velja pri specifikacijah dinamičnega modela, saj statistično ni mogoče primerno kontrolirati fiksnih učinkov na ravni držav, kar nujno povzroča pristranskost glede ocene parcialnega regresijskega koeficienta na odloženi odvisni spremenljivki in vseh tistih, ki so z njo korelirane.

V prejšnji analizi razčlenjujemo vpliv deleža (ne)liberalnih ljudi na vhodne TNI na dva načina. Kot sledi iz teorije, neposrednega vpliva stališč ljudi na TNI v istem obdobju ne moremo zaznati, zaznamo pa vpliv, ko uporabimo odložene vrednosti: zaznamo torej vpliv preteklih stališč na zdajšnje investicijske tokove oziroma sklepamo, kako lahko zdajšnje javno mnenje vpliva na prihodnje tokove TNI.

Pri odloženih vrednostih je vpliv neliberalnih stališč na TNI značilen in negativen pri odlogih 5–7 let, vpliv liberalnih stališč pa pozitiven pri odlogih 7–9 let.¹² V teh primerih je vpliv neliberalnih stališč statistično značilnejši, obenem pa je tudi učinek za več kot 100 odstotkov večji kot vpliv liberalnih stališč. Tabela 2 kaže, da povečanje deleža neliberalnih ljudi v družbi za deset odstotnih točk po petih letih povzroči pomanjšanje vhodnih TNI na prebivalca za skoraj 0,3 odstotka. Če pa se delež liberalnih ljudi poveča za deset odstotnih točk, v prvih petih letih ni vidne izboljšave v pritokih TNI, po sedmih letih pa zaznamo povečanje vhodnih TNI na prebivalca za skoraj 0,1 odstotka. Ob sočasnem proučevanju vpliva tako liberalnih kot tudi neliberalnih stališč v preteklosti ugotovimo, da ostaja statistično značilen in pomemben samo še učinek neliberalnih stališč, medtem ko se vpliv liberalnih stališč popolnoma izgubi.

Rezultati se pomembno spremenijo, ko v regresijske analize vključimo še fiksne učinke skupin držav in formalne institucije (tabela 3). Po absolutni vrednosti se posamezni vpliv tako liberalnih kot tudi neliberalnih stališč zmanjša (saj deloma delujejo na formalne institucije), pomembneje pa je, da postane vpliv neliberalnih stališč neznačilen. Te ugotovitve so posebej zanimive, saj potrjujejo vpliv stališč državljanov na formalne institucije. To je lahko posledica intenzivnejšega delovanja neliberalnih stališč na formalne institucije, ki se praktično lahko kaže v zavlačevanju postopkov, povečanju investicijskih ovir ali šikaniranju. Politika se namreč bolj odziva na nezadovoljne skupine ljudi, ki svoje mnenje tudi močneje in jasneje izrazijo, kot pa na zadovoljne ljudi. Splichal (2011, 190) opiše, da javnost lahko učinkovito vpliva in nadzoruje odločevalce, predstavljeni rezultati pa potrjujejo, da so za državljanke z neliberalnimi stališči verjetno značilni jasnejša komunikacijska

dejanja in večji vpliv na naslovnike z odločevalsko močjo oz. na formalne institucije, pogosto z argumenti nacionalnih interesov. Ob vključitvi formalnih institucij v analizo ugotavljamo, da neposrednega učinka javnega menja na vhodne TNI na prebivalca ne moremo več zaznati.

Ob primerjavi tabel 2 in 3 prav tako ugotovimo, da lahko ob zanemarjanju (ne vključevanju) formalnih institucij (v empirično preverjanje), ki se na javno mnenje očitno odzivajo, na podlagi katerih neformalne tudi delujejo, pridemo do napačnih zaključkov.

Zaključek

Preprost razsevni diagram povezanosti TNI in deleža liberalnih oz. neliberalnih državljanov kaže, da liberalna stališča pozitivno vplivajo na prilive TNI, neliberalna pa negativno. Rezultati regresijske analize kažejo, da je negativni učinek neliberalnih stališč statistično značilen in močnejši kot učinek liberalnih, ki je ob samostojni analizi občasno značilen, ob sočasni analizi poleg neliberalnih stališč pa vedno neznačilen. Vpliv stališč se pokaže šele po petih letih ali pozneje, saj podjetja potrebujejo ustrezen čas za odziv na spremembe v stališčih in javnem mnenju. Del javnosti, ki je nenaklonjen liberalizaciji, tokove TNI odbija, medtem ko robustnega učinka liberalizaciji naklonjenega dela javnosti ne moremo zaznati.

Kot izjemno pomembne se izkažejo formalne pravne, politične in ekonomske institucije, preko katerih javno mnenje tudi posredno deluje. Vključitev teh pojasnjevalnih spremenljivk močno zmanjša vpliv liberalnih in neliberalnih stališč na TNI. Ob vzajemnem preverjanju vpliva liberalnih in neliberalnih stališč na TNI in ob vključitvi formalnih institucij rezultati celo kažejo, da neliberalna stališča v celoti delujejo preko formalnih institucij. Formalne institucije (in politika) se torej bolj odzivajo na tiste, ki niso naklonjeni liberalizaciji, kakor na tiste, ki so liberalizaciji naklonjeni, posledično pa javno mnenje izgubi neposredni učinek na TNI.

Ne glede na dokazane mednarodne razsežnosti javnega mnenja se je ob povedanem treba zavedati omejitev v nacionalnih meritvah javnega mnenja ter dejstva, da vključitev vseh želenih spremenljivk močno skrči vzorec, na katerem analizo izvedemo. Toda rezultati tudi ob teh omejitvah potrjujejo povezanost TNI in stališč državljanov do gospodarske liberalizacije in so dovolj zanimivi za nadaljnje raziskovanje vpliva javnega mnenja na TNI. Napori za privabljanje tokov TNI v obdobju po gospodarski krizi bodo namreč poleg razvoja spodbud in poinvesticijskih storitev težko obšli odziv javnosti. TNI nenaklonjena javnost bo zmanjševala (ali lahko celo izničila) vpliv sicer dobro premišljenih spodbud ali sodobnih storitev v poinvesticijskem obdobju.

Zahvala

Avtorji se iskreno zahvaljujemo anonimnima recenzentoma in uredniku revije Slavku Splichalu za komentarje, kritične pripombe in sugestije, na podlagi katerih smo lahko izboljšali prispevek.

Opombe:

1. V primeru slovenskih investicij v tujini je tak primer neizvedenih, a načrtovanih investicij Term Čatež v Sunčani Hvar na Hrvaškem, kjer je investor neuspeh pripisal predvsem sovražnemu odnosu javnosti do slovenskih investicij (in konfliktnemu ozračju v medijih).

2. Prav tako lahko izhodne TNI neposredno pozitivno učinkujejo s prelivanjem na podjetja, ki se za mednarodne investicije odločijo, in na druga domača podjetja (Jaklič in Svetličič 2003; Svetličič, Jaklič in Burger 2007).
3. Neposredni vpliv izhodnih vertikalnih in horizontalnih TNI na domači trg dela pa je zaradi že omenjenih dejavnikov nejasen in prepuščen empiričnemu ocenjevanju.
4. Pri tem pregled t. i. klipinga zbirke podatkov GVIN pokaže, da je pogostost poročanja o negativnih posledicah večja kakor o pozitivnih posledicah.
5. Take primere zasledimo tudi v Sloveniji (Coca-Cola, BMW, KBC), ki že več let beleži zaostajanje v privabljanju TNI (UNCTAD 2006, 2007, 2010, 2011), v obdobju po gospodarski krizi pa je mnogo tujih podjetij zapustilo slovensko poslovno okolje (na primer Seccop), po večletnem nihanju in upadajočih prilivih TNI v letu 2010 pa Slovenija beleži upad vrednosti stanja TNI. Po podatkih Banke Slovenije je kumulativna vrednost TNI od leta 2009 do 2010 padla s 5568 na 5518 milijonov evrov.
6. Razlike v kulturnih dimenzijah, kot jih definira Hofstede (2001): porazdelitev moči, individualizem, razlika med spoloma, premagovanje negotovosti (in ponekod dolgoročna orientiranost) ali prekrvanje v kulturi so za namen tega članka preveč omejujoče, saj kljub možnosti vključevanja v neformalne institucije zajemajo izključno kulturno dimenzijo in se tako slabo prekrivajo s specifičnim javnim mnenjem, ki najbolj zanima nas.
7. Pri tem kontrolirata še nekatere druge vplive, regresije pa ocenjujeta kot serijo presečnih podatkov. Dokler v regresijo ne vključita odložene odvisne spremenljivke, je vpliv liberalizacije in naklonjenosti velikim podjetjem na TNI per capita pričakovano značilen in negativen, vendar v teh specifikacijah avtorja ne kontrolirata fiksnih učinkov na ravni držav (angl. fixed effects). V specifikaciji, kjer je odvisna spremenljivka delež TNI v BDP-ju, so rezultati podobni, le da postane spremenljivka liberalizacija povsod značilna. V primerjavi z drugimi ocenami je vrednost parcialnega koeficienta pri liberalizaciji v regresiji, kjer avtorja kontrolirata odloženo odvisno spremenljivko, še vedno za polovico in več manjša od vseh drugih ocen. Vzrok nekonsistentnih in pristranskih rezultatov je verjetno v tem, da sta avtorja poleg fiksnih učinkov prav tako zanemarila povratni učinek TNI na mnenje ljudi. Ker parcialni regresijski koeficient postane manj negativen ob vključitvi odložene odvisne spremenljivke, to nakazuje, da so fiksni učinki po državah v povprečju negativno korelirani z vplivom javnega mnenja o liberalizaciji na TNI, to pa preverimo v naši specifikaciji.
8. Anketirancem so bila ponujena naslednja stališča: E036: Private ownership of business should be increased / Government ownership of business should be increased. E037: People should take more responsibility to provide for themselves / The government should take more responsibility to ensure that everyone is provided for. E039: Competition is good. It stimulates people to work hard and develop new ideas / Competition is harmful. It brings the worst in people. (European value survey, World value survey).
9.
$$h \text{ TNIpc}_i = b_0 + b_1 \text{JavnoMnenje}_i + b_2 \text{RastBDP}_i + b_3 h \text{ BDPppp}_i + b_4 \frac{\text{StogTNI}}{\text{BDP}}_i + b_5 h \frac{\text{Trgovina}}{\text{BDP}}_i + X_i' b_6 + e_i$$
10. To skupaj z drugimi ocenjevanimi parametri implicira le okoli dve opazovanji na parameter, kar je s statističnega vidika izjemno malo.
11. Odloženo odvisno spremenljivko vključimo tudi v vse preostale regresije, a ne spremeni rezultatov, zato teh specifikacij v članku ne predstavimo, rezultati pa so na voljo pri avtorjih.
12. Obdobje 5–7 let sovпада z investicijskimi cikli za TNI, od odločitve do realizacije v tujini za večje investicijske projekte je v opazovanem obdobju (po podatkih Evropske investicijske banke) veljalo povprečje 5–7 let, zdaj pa se čas skrajšuje.

Literatura:

- Baum, Matthew A. in Philip B. K. Potter. 2008. The Relationship between Mass Media, Public Opinion, and Foreign Policy: Toward a Theoretical Syntesis. *Annual Review of Political Science* 11, 39-65.
- Blomström, Magnus in Arri O.Kokko. 1994. Home Country Effects of Foreign Direct Investment: Evidence from Sweden. *NBER Working Paper* št. 4639. Cambridge, Ma: National Bureau of Economic Research.
- Blonigen Bruce A. in Jeremy Piger. 2011. Determinants of Foreign Investment. *NBER Working Paper Number*, št. 16704. Cambridge, Ma: National Bureau of Economic Research.

- Borensztein, Eduardo, Jose De Gregorio in Jong-Wha Lee. 1998. How Does Foreign Investment Affect Growth? *Journal of International Economics* 45, 1, 115–135.
- Damijan, Jože P., Mark Knell, Boris Majcen, Matija Rojec. 2003. The Role of FDI, R&D Accumulation and Trade in Transferring Technology to Transition Countries: Evidence from Firm Panel Data for Eight Transition Countries. *Economic Systems* 27, 189–204.
- Damijan, Jože P., Matija Rojec, Maja Ferjančič. 2011 forthcoming. Growing Export Performance of Transition Economies: EU Market Access versus Supply Capacity Factors. *Panoeconomicus* 58, 3.
- Feenstra, Robert C. in Gordon H. Hanson. 1996. Globalization, Outsourcing, and Wage Inequality. *NBER Working Papers* 5424. Cambridge, Ma: National Bureau of Economic Research.
- Gregorič, Aleksandra, Katja Zajc in Marko Simoneti. 2010: Agent's Response to Inefficient Judiciary: Social Norms and the Law in Transition. *European Journal of Law and Economics* 30, 3, 201–226.
- Helpman, Elhanan, Marc J. Melitz in Stephen R. Yeaple. 2004: Export Versus FDI with Heterogeneous Firms. *American Economic Review* 94, 1, 300–16.
- Hay, Francis, Christian Milelli in Shi Young 2011. *The Impact of the Global Financial Crisis on the Presence of Chinese and Indian Firms in Europe*. Brighton: Sussex Academic Press.
- Hofstede, Gert. 2001. *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations* (2. izd.). Beverly Hills: Sage.
- Hummels, David, Dana Rapoport in Kei-Mu Yi. 1998. Vertical Specialization and the Changing Nature of World Trade. *FRBNY Economic Policy Review* 6, 79–99.
- Jaklič, Andreja in Marjan Svetličič. 2003. *Enhanced Transition through Outward Internationalization: Outward FDI by Slovenian firms*. Aldershot, Burlington, VT: Ashgate.
- Jakobsen, Jo in Tor G. Jakobsen. 2011. Economic Nationalism and FDI: The Impact of Public Opinion on Foreign Direct Investment in Emerging Markets, 1990–2005. *Society and Business Review* 6, 1, 61–76.
- Joskow, Paul L. 2008. Introduction to New Institutional Economics: A Report Card. In E. Brousseau in J. M. Glachant (ur.), *New Institutional Economics: A Guidebook*, 1–19. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kogut, Bruce in Harbir Singh. 1988. The Effect of National Culture on the Choice of Entry Mode. *Journal of International Business Studies* 19, 3, 411–432.
- Kunčič, Aljaž. 2011. Razvoj institucionalnega okolja v Sloveniji. Delovno poročilo. Ljubljana: FDV.
- Kunčič, Aljaž in Marjan Svetličič. 2011. Who's Who in FDI Promotion: Keynesians vs. Neoclassicals. *Eastern European Economics* 49, 3, 66–88.
- Lipsey, Robert E. 2002: Home and Host Country Effects of FDI. *NBER Working Paper* 9292. Cambridge, Ma: National Bureau of Economic Research.
- Maseland, Robbert. 2011. How Overlap in Informal Institutions Affect International Economic Relations. Stanford: International Society for New Institutional Economics Conference, 16.–18. junij.
- North, Douglass C. 1990. *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- North, Douglass C. 1993. The New Institutional Economics and Development. *Economic History*, EconWPA. <<http://129.3.20.41/eps/eh/papers/9309/9309002.pdf>>
- North, Douglass C. 2005. Institutions and the Performance of Economies Over Time. In M. S. C. Menard (ur.), *The Handbook of New Institutional Economics*, 21–30. Dordrecht: Springer.
- Paine, Lynn S. 2010. The China Rules. *Harvard Business Review*, Junij 2010, 103–108.
- Pandya, Sonal S. 2010. Labor Markets and the Demand for Foreign Direct Investment. *International Organization* 64, 03, 389–409.
- Simoneti, Marko, Jože Damijan, Matija Rojec, Boris Majcen. 2005. Case-by-Case versus Mass Privatization in Transition Economies: Initial Owner and Final Seller Effects on Performance of Firms in Slovenia. *World Development* 33, 10, 1603–1625.
- Splichal, Slavko. 1997. *Javno mnenje*. Ljubljana: FDV.
- Splichal, Slavko. 2009. Slovensko politično novinarstvo v evropski perspektivi. *Javnost – The Public* 16, 5, 5–20.
- Splichal, Slavko. 2011. Javnost in javna sfera v dobi globalnega vladovanja. V C. Toplak in Ž. Vodovnik (ur.), *Nov(o) Državljan(stvo)*, 189–218. Ljubljana: Sophia.

- Svetličič, Marjan. 1994. The Case of Slovenia. V: F. Ateni (ur.), *The Globalization of Business in the 1990s Implications for Trade and Investment*, Vol. 5. Reading: International Trade and Finance Association.
- Svetličič, Marjan, Andreja Jaklič, Anže Burger. 2007. Internationalization of Small and Medium-Size Enterprises from Selected Central European Economies. *Eastern European Economics* 45, 4, 36-65.
- Trevin, Len J. in Franklin G. Mixon. 2004. Strategic Factors Affecting Foreign Direct Investment Decisions by Multinational Enterprises in Latin America. *Journal of World Business* 39, 233-243.
- UNCTAD. 2010. *World Investment Report. Investing in a Low Carbon Economy*. New York: United Nations.
- UNCTAD. 2011. *World Investment Report. Non-equity Modes of International Production and Development*. New York: United Nations.
- Vermeersch, Koe. 2011. *Why the EU and the USA React Differently to the Chinese Investment Wave*. Leuven: Catholic University of Leuven.
- Yeaple, Stephen R. 2003. The Complex Integration Strategies of Multinationals and Cross-country Dependencies in the Structure of Foreign Direct Investment. *Journal of International Economics* 60, 2, 293-314.
- Williamson, Oliver E. 2000. The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature* 38, 3, 595-613.
- World Investment Prospects to 2011*. 2011. Economic Intelligence Unit. Foreign Direct Investment and the Challenge of Political Risk. London: The Economist.
- World Values Survey 1981-2008*. World Values Survey Association. Aggregate File Producer: ASEP/JDS, Madrid. <www.worldvaluessurvey.org>

PRILOGA 1: Države v analizi

Št.	Država	Št.	Država
1	Albanija	25	Latvija
2	Andora	26	Liechtenstein
3	Armenija	27	Litva
4	Avstrija	28	Luksemburg
5	Azerbajdžan	29	Makedonija
6	Belorusija	30	Malta
7	Belgija	31	Moldavija
8	Bosna in Hercegovina	32	Monako
9	Bolgarija	33	Črna gora
10	Hrvaška	34	Norveška
11	Ciper (grški del)	35	Poljska
12	Češka	36	Portugalska
13	Danska	37	Romunija
14	Estonija	38	Rusija
15	Finska	39	San Marino
16	Francija	40	Srbija
17	Gruzija	41	Slovaška
18	Nemčija	42	Slovenija
19	Grčija	43	Španija
20	Madžarska	44	Švedska
21	Islandija	45	Švica
22	Irska	46	Nizozemska
23	Italija	47	Ukrajina
24	Kosovo	48	Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske

PRILOGA 2: Rezultati ob postopni vključitvi formalnih institucij

	Odvisna spremenljivka: naravni logaritem prilivov TNI na prebivalca								
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Liberalno mnenje s petletnim odlogom	0,126	0,215	0,189				-0,447	-0,268	-0,430
	(0,558)	(0,534)	(0,577)				(0,612)	(0,595)	(0,668)
Neliberalno mnenje s petletnim odlogom				-2,013	-1,826*	-2,099*	-2,727*	-2,231*	-2,818*
				(1,238)	(1,050)	(1,112)	(1,517)	(1,321)	(1,528)
Rast BDP	0,298	2,292	0,341	0,743	2,516	0,885	0,789	2,496	0,972
	(3,464)	(2,819)	(3,509)	(3,401)	(2,791)	(3,512)	(3,439)	(2,821)	(3,588)
lnBDP po pariteti kupne moči	1,077***	0,705***	0,902***	0,995***	0,594***	0,826***	1,006***	0,595***	0,835***
	(0,296)	(0,212)	(0,261)	(0,299)	(0,216)	(0,266)	(0,308)	(0,219)	(0,279)
Stanje TNI v BDP	1,099**	1,541***	0,926*	1,169**	1,606***	1,024**	1,201**	1,625***	1,058**
	(0,466)	(0,468)	(0,511)	(0,459)	(0,453)	(0,495)	(0,468)	(0,461)	(0,504)
Ln-delež trgovine v BDP	0,521	0,323	0,434	0,478	0,300	0,375	0,476	0,302	0,370
	(0,339)	(0,304)	(0,418)	(0,345)	(0,300)	(0,419)	(0,345)	(0,300)	(0,420)
Trend	0,0241	0,0151	0,0560*	0,0223	0,0149	0,0512*	0,0202	0,0139	0,0479
	(0,0250)	(0,0244)	(0,0301)	(0,0251)	(0,0241)	(0,0302)	(0,0249)	(0,0242)	(0,0308)
EU 15	-0,230	-0,286	-0,222	-0,193	-0,244	-0,200	-0,209	-0,250	-0,224
	(0,294)	(0,270)	(0,308)	(0,295)	(0,274)	(0,313)	(0,309)	(0,283)	(0,327)
EU 10	-0,251	-0,394	-0,147	-0,200	-0,358	-0,0994	-0,204	-0,363	-0,108
	(0,238)	(0,247)	(0,245)	(0,238)	(0,246)	(0,242)	(0,241)	(0,250)	(0,247)
Nekd. Jugoslavija	-0,0847	-0,0382	-0,192	-0,123	-0,0748	-0,248	-0,162	-0,0991	-0,290
	(0,303)	(0,356)	(0,245)	(0,308)	(0,362)	(0,244)	(0,311)	(0,367)	(0,243)
Legalne institucije	0,271			0,231			0,229		
	(0,179)			(0,178)			(0,179)		
Politične institucije		0,683***			0,662***			0,660***	
		(0,165)			(0,158)			(0,159)	
Ekonomске institucije			0,447***			0,405**			0,406**
			(0,159)			(0,160)			(0,158)
Konstanta	-55,50	-33,30	-117,2*	-50,63	-31,47	-106,5*	-46,31	-29,41	-99,80
	(48,96)	(47,94)	(58,77)	(49,18)	(47,66)	(59,07)	(48,77)	(47,81)	(60,38)
Število opazovanj	81	84	75	81	84	75	81	84	75
Fiksni učinki (FE) držav	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE	NE
Fiksni učinki (FE) skupin držav	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA	DA
R2	0,705	0,763	0,733	0,712	0,768	0,740	0,714	0,769	0,742
Robustne standardne napake (na heteroskedastičnost) koeficientov so navedene v oklepajih.									
*** p < 0,01, ** p < 0,05, * p < 0,1									

Vir: Lastni izračuni iz oblikovane zbirke podatkov.